

Izdavač
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača
Dr. sc. Damir Boras, red. prof.

Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim III.

Glavna urednica
Dubravka Sesar

Recenzenti
Akademik Stjepan Damjanović
Dr. sc. Željka Fink-Arsovski, red. prof.

Grafičko oblikovanje naslovnice
Marko Maraković

Računalni slog
Marko Maraković

Naklada
300 primjeraka

Tisak
Tiskara Rotim i Market, Lukavec

ISBN
978-953-175-334-0 (cjelina)
978-953-175-446-0 (Sv. 3)

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 844165

SLAVENSKI JEZICI U USPOREDBI
S HRVATSKIM
III.

ur. Dubravka Sesar

Zagreb, 2013.

Analizirani frazemi nisu nužno pokazatelji najsvremenijih etničkih stereotipa, nego pokazatelji usvojenih heterostereotipa i oslikavaju uvjerenja koja jesu ili su bila ukorijenjena u narodu. Uzimajući u obzir da stereotipi nisu univerzalni sudovi, ali se ipak u sklopu dane kulture sporo mijenjaju, smatramo da frazemi s etnonimskom komponentom ostavljaju prostora za daljnju analizu i promatranje procesa leksikalizacije tih promjena. Detaljno proučavanje njihove frekventnosti (uz pomoć reprezentativnih jezičnih korpusa¹¹ ili anketa) ukazalo bi na određene tendencije i moguće promjene u uporabi određenih etnonima u frazemima.

ANITA HRNJAK

KONCEPT LJEPOTE I RODNI STEREOTIPI U HRVATSKOJ I RUSKOJ FRAZELOGIJI*

1. Uvod

Kao posljedica dominacije antropocentrične paradigme u lingvistici posljednjih nekoliko desetljeća suodnos jezika i kulture sve više dobiva na važnosti i pronalazi svoje istaknuto mjesto kao objekt niza lingvističkih istraživanja. Određenoj kulturnoj sredini svojstven je specifični pogled na svijet sadržan u nizu koncepata kroz koje se preko jezika očituju znanja, asocijacije, ustaljene predodžbe, stereotipi i sustav vrijednosti govornika nekog jezika. Frazeologija je jedna od jezičnih razina koje predstavljaju izuzetno plodno tlo za interpretaciju koncepata jer upravo frazemi nose u sebi bogatu kulturno-specifičnu informaciju.

Jedan od univerzalnih koncepata koji nam analizom frazeološke razine jezika može dati zanimljiv uvid u kulturno-specifičnu naivnu sliku svijeta govornika određenog jezika je koncept ljepote. U ovome radu analizira se koncept ljepote koji je ograničen na fizičku ljepotu čovjeka, a promatra se u međusobnom odnosu s konceptima ženstvenosti i muškosti s naglaskom na njegovu realizaciju u rodno obilježenim frazemima hrvatskog i ruskog jezika s ciljem usporedbe hrvatskih i ruskih kulturno-specifičnih predodžbi i rodni stereotipa o ženskoj i muškoj ljepoti. Pritom se pod rodni stereotipom podrazumijevaju „sva kulturno i socijalno uvjetovana mišljenja i pretpostavke o svojstvima, atributima i normama ponašanja predstavnika obaju spolova“ (Kirilina 1999: 98).

Velik broj rodno orijentiranih lingvističkih istraživanja, izuzetno popularnih i aktualnih u posljednje vrijeme, ističe kako su upravo vanjski izgled i fizička ljepota važan dio složenih slika žene i muškarca realiziranih u jeziku. U ruskoj lingvistici mnogo je radova takve tematike orijentiranih upravo na frazeološku razinu jezika, dok je u hrvatskoj lingvistici rodna problematika općenito slabo zastupljena, uglavnom je sociolingvistički usmjerena ili se ograničava na leksičku razinu jezika i zasad zaobilazi frazeologiju kao predmet istraživanja. Spomenuta rodno orijentirana frazeološka istraživanja u ruskoj lingvistici ističu postojanje stereotipnih predodžbi o obama spolovima. Pritom stereotip muškarca uglavnom uključuje različita svojstva od kojih se osobito ističu fizička snaga, intelektualna nadmoć, racionalnost, agresivnost i neovisnost o drugima, dok je stereotipna slika žene rezultat onoga kako ženu vide muškarci i uključuje svojstva kao što su fizička ljepota, nesamostalnost i ovisnost o drugima, emocionalnost, osjećajnost, pasivnost (Adonina 2007, Čibyševa 2005, Denisova 2006, Solov'eva 2007). Zaključak je to koji se lako može prepoznati i u hrvatskoj naivnoj slici svijeta odraženoj u jeziku s obzirom na činjenicu da je u pitanju srodna kultura patrijarhalnog tipa. Uvriježeno mišljenje da se fizička ljepota smatra važnijom za ženski spol potvrđuju i istraživanja koja kao metodu koriste asocijativni eksperiment, a polja

* Tekst je prerađena i dopunjena inačica članka koji je pod naslovom „Концепт красоты в хорватской и русской фразеологии“ objavljen u zborniku *Культурные концепты в языке и тексте*, ur. H. Алефиренко, Белгород 2007, 68–75.

¹¹ Poput <http://ucnk.ff.cuni.cz/> ili <http://www.hnk.ffzg.hr/>.

asocijacija kao sredstvo objektivizacije koncepta.¹ Naime, putem asocijativnog eksperimenta kod kojeg se bilježe riječi reakcije ispitanika na određenu riječ podražaj u više su istraživanja dobiveni rezultati koji upućuju na to da se uz riječ podražaj *žena* riječ reakcija *ljepota* ili njena pridjevska varijanta *lijepa* po učestalosti nalazi na jednom od prva dva mjesta, ovisno o dobi i spolu ispitanika, dok je u istom takvom eksperimentu uz riječ podražaj *muškarac* riječ reakcija *ljepota* ili njena pridjevska varijanta *lijep* po učestalosti prisutna znatno rjeđe (Adonina 2007: 50–65, Kirilina 2007: 237–241).

2. Frazemi kojima se opisuje ljepota čovjeka neovisno o spolu

Bez obzira na pretpostavku da se fizička ljepota smatra važnijom za žene, određen broj frazema hrvatskog i ruskog jezika u kojima se realizira koncept ljepote odnosi se na čovjeka općenito i njima se opisuje harmonična i privlačna vanjšina čovjeka bez obzira na spol.

2.1. U dubinskoj strukturi frazema hrvatskog i ruskog jezika kojima se opisuje privlačan izgled čovjeka u cijelosti pronalazimo usporedbu čovjekove fizičke ljepote s nestvarnom, idealnom ljepotom. Takvi su poredbeni frazemi s pridjevima *lijep* i *красивый* u kojima se čovjekova ljepota uspoređuje s umjetničkim djelom, slikom koju je zadovoljstvo promatrati: *lijep kao slika*, <красивый> как картинка (картиночка).

Biti zdrav kao dren i *lijep kao slika* nisu ideali, nego izvanjske i unutarnje norme i vrijednosti na kojima počiva ideologija američkoga sna... (HNK); Среднего роста, худощавый мальчик, красивый, как картинка, ум в глазах светится, в каждом его движении чувствуются манеры высокоинтеллектуальной личности (Y).

Sličnu sliku u dubinskoj strukturi nalazimo i u glagolskim frazemima *izgledati kao naslikan* i *выглядеть как на картинке* koji se upotrebljavaju sa značenjem 'izgledati lijepo, prekrasno'.

Zanimela je kad je ugledala Antuna na drugom kraju dvorane. Još uvijek je izgledao kao naslikan, visok i naočit, stvoren za obožavanje ... (G); ... в маленькой лиловой шапочке на мягких пушистых кудрявых волосах до плеч, в розовой юбочке и в белых с лиловыми полосками башмачках она выглядела, как на картинке (NKRJ).

Želja za promatranjem fizičke ljepote drugog čovjeka proizlazi iz osjećaja zadovoljstva koje ono u čovjeku stvara, a svoj odraz nalazi u hrvatskim glagolskim frazemima *ne moći oči skinuti* s koga, s čega, *ne moći se nagleđati* koga, čega i ruskim frazemima *глаз не оторвать* (не отвести) <от кого, от чего>, *не мочь налюбоваться* кем, чем (на кого, на что). Istu sliku nalazimo u ruskome jeziku kada se glagol *налюбоваться* koristi s negacijom u poorćenom obliku *не налюбуешься* кем, чем.

Ne mogu se nagleđati tebe i tih tvojih plavih očiju! (G); *Sva se ozari kad on uđe u sobu, ne može oči skinuti s njega* (G); *Николаевский коммунист доволен новыми апартаментами киевской гостиницы и не может налюбоваться прекрасными женщинами, с которыми*

¹ Asocijativni eksperiment koristi se u psiholingvistici kao instrument uvida u jezičnu svijest govornika određenog jezika, te kao metoda proučavanja njemu svojstvene jezične slike svijeta. Polja asocijacija dobivena takvim eksperimentom podvrgavaju se kognitivnoj analizi tako da se asocijacije interpretiraju kao jezični odraz određenih kognitivnih svojstava koja čine sadržaj koncepta (Zalevskaia 1999: 31, cit. prema Adonina 2007).

сидит по соседству в Верховной Раде. (Y); Зато и вышла такая красавица, что не налюбуешься. Высокая, белокаменная, фигуристая (Y). Глаз не оторвать: Дэвид Бекхэм ракламирует нижнее белье! (Y).

2.1.1. Posebnost hrvatskog frazema *sladak kao šećer (bombon)* i ruskog <красивый> как куколка (херувим) je u tome što se koriste za opis fizičke ljepote čovjeka bez obzira na spol, ali njima se gotovo nikad ne opisuju odrasle osobe, već lijepa i umiljata djeca. U ruskom frazemu ljepota djeteta poistovjećena je s nestvarnom ljepotom lutke ili anđeoskog bića, dok se u hrvatskom frazemu u svojstvu drugog člana poredbe nalazi hrana koja čovjeku predstavlja poslasticu pa se kao prvi član poredbe ne javlja pridjev *lijep*, već *sladak*.

U subotu, u 0.07h rodilo se moje malo kumče po imenu Matej. Svega 48 cm velik i 2760 g težak, a sladak kao bombon (G); *Как не быть сладкой, когда такой красивый, как куколка, ребёнок, говорит, что тебя обожает* (Y).

2.2. U hrvatskom se frazemu *lijep kao san* idealna fizička ljepota čovjeka uspoređuje s nečim nestvarnim, onim što je moguće samo u snu, dok se u ruskom frazemu *красивый как игрушка (игрушечка)* nestvarno lijepo izjednačuje s igračkom čija je ljepota umjetno stvorena.

Međutim, nije uopće loše izgledala, naprotiv, bila je lijepa kao san. (G); *Тому напуганная девочка показала красивой, как игрушка, хоть и ноги у нее были в грязи* (Y).

2.3. I u hrvatskom i u ruskom jeziku postoje frazemi koji se ne odnose na opis ljepote u cijelosti, već upućuju na određene ljudske fizičke karakteristike ili na ljepotu određenih dijelove tijela kao elemente koji se mogu smatrati neodvojivim dijelovima koncepta ljudske ljepote. Takvi frazemi u pravilu su rodno obilježeni i odnose se isključivo ili u najvećem broju slučajeva na pripadnike jednog od dvaju spolova, ali u obama jezicima postoje i frazemi toga tipa koji u upotrebi nisu rodno ograničeni.

2.3.1. U ruskom jeziku pronalazimo dva frazema koji se odnose na vitkost i skladno građeno tijelo kao jedan od fizičkih atributa koji se smatraju sastavnim dijelom čovjekove fizičke ljepote i kao takvi su poželjni za pripadnike obaju spolova. Riječ je o frazemima u kojima se lijepo, skladno građeno tijelo uspoređuje s prirodnom ljepotom biljnog svijeta kroz sliku vitkog čempresa ili jablana: <стройный> как кипарис, *стройный как тополь*.

Элегантный, стройный, как кипарис, красавец. (Y); *Среди девушек он вдруг увидел красавицу, равной которой никого не было. Стройная, как тополь* (Y).

2.3.2. U frazeologiji hrvatskog i ruskog jezika postoji i predodžba o ljepoti mladog, svježeg čovjeka zbog čega se za pripadnike obaju spolova poželjnim smatra što duže sačuvati svježinu i mladenački izgled. Takvo viđenje mladosti kao dijela koncepta ljepote vidljivo je u hrvatskim frazemima kojima se opisuju mladi, lijepi ljudi: *mlad kao pupoljak* i *mlad kao rosa*. U njima se svježina i ljepota mladenačkog izgleda poistovjećuju s pupoljkom iz kojeg će nastati prekrasan cvijet i svježinom jutarnje rose čija ljepota kratko traje.² U ruskom jeziku njima

² Sličnu sliku nalazimo i u dubinskoj strukturi hrvatskog frazema *mlad (svjež) kao rosa* i *podne* kojim se s dozom ironije opisuje čovjek koji nije više tako mlad i lijep kao što je nekad bio.

donekle odgovara frazem <свежий> как огурчик koji se koristi pri opisu čilog, svježeg čovjeka. Iako u značenju ovoga frazema dominira element svježine kao subjektivnog osjećaja odmorenosti i spremnosti za izazove svakodnevice, u određenoj se mjeri ipak podrazumijeva da takav čovjek ima svjež i privlačan izgled.

Dok je čekala snimanje scene u kojoj je trebala izgledati mlada kao rosa prolazio je dan i sve se manje osjećala svježom i privlačnom (G); Čovjek treba dostojanstveno podnositi godine svjestan da će i lijepi i mladi kao pupoljak jednog dana biti otrcane ruže sa opalim laticama (G); Даже если всю ночь проплакала, утром она просто обязана быть как огурчик. Она понимает, что внешность – это её козырная карта (Y).

3. Frazemi kojima se opisuju ljepota žene

Stereotipna predodžba o važnosti fizičke ljepote za ženu dolazi do izražaja u nizu frazema hrvatskog i ruskog jezika koji se odnose na koncept ljepote, a rodno su obilježeni i ograničeni u upotrebi što znači da se upotrebljavaju isključivo kako bi se njima opisala fizička ljepota žene.

3.1. Za ženski spol općenito upotrebljavaju se frazemi koji upućuju na pretpostavku da su žene fizički privlačnije od muškaraca i da je ljepota jedna od najvažnijih tipično ženskih karakteristika. U hrvatskom jeziku ženski se spol naziva *ljepšim spolom*, a u ruskom jeziku u istom značenju nalazimo frazeme *прекрасный пол* i *прекрасная половина рода человеческого*.³

Renault predstavio posebno izdanje Twinga namijenjeno ljepšem spolu (HNK); ... хочет быть идеальной для своего избранника, воплощать все его представления о прекрасном поле, быть женщиной его мечты (Y); О женском уме, девичьей памяти и прочих особенностях мыслительного процесса прекрасной половины рода человеческого (Y).

3.1.1. Ruski frazemi *первая красавица*, *писаная красавица* i *краса ненаглядная* odnose se na lijepu ženu i opisuju njenu harmoničnu i privlačnu vanjštinu u cijelosti, a utemeljeni su na spoznaji da promatranje takve nestvarne, idealne ljepote u čovjeku stvara izuzetnu ugodu.

В новом сезоне болельщики не увидят первую красавицу биатлона, экс-лидера сборной Германии Магдалену Нойнер (Y); ... французенкой по происхождению, писаной красавицей, высокой блондинкой, образованной и приветливой в обхождении (Y); За приветик от такой красотки – спасибо! Она краса ненаглядная! (Y).

Izuzetna ženska ljepota pronašla je svoje mjesto i u ruskim frazemima *гений чистой красоты* i *мимолётное видение* koje nalazimo prije svega u književnom i poetskom diskursu. Pritom frazem *мимолётное видение* ima i jedan dodatni element značenja i ne

³ Za razliku od ženskog spola koji se u obama analiziranim jezicima povezuje prije svega s ljepotom, muški se spol povezuje s fizičkom snagom kao prototipnom muškom karakteristikom. U frazeologiji se to očituje u hrvatskom frazemu *jači spol* i ruskom *сильный пол* sa značenjem 'muškarci, muški spol'.

odnosi se samo na lijepu ženu, već na ženu koja se zbog te svoje nestvarne ljepote čini nedostupnom i neuhvatljivom poput prividenja. Obje sintagme ustalile su se u upotrebi i frazeologizirale nakon što ih je upotrijebio A. S. Puškin u svojoj pjesmi „Trenutka još se sjećam sjajna...“ iako je sintagmu *гений чистой красоты* prvi u svojoj poeziji zapravo upotrijebio V. A. Žukovski (Berkov, Mokienko, Šuležkova 2005: 117).

Мэр Архангельска Донской хочет превратить женщину в гения чистой красоты (Y); Не решаясь подойти к „мимолётному видению“, Килмер каждый вечер бегал в театр, носил цветы охапками, но познакомиться так и не решился (Y).

Usporedbu lijepo žene s Miloskom Venerom, svjetski poznatom skulpturom klasične grčke umjetnosti koja se stoljećima nakon nastanka smatrala idealom ženske ljepote, nalazimo u pozadini ruskog frazema *Венера Милосская* koji se odnosi na ženu izvanredne ljepote i idealnih proporcija tijela.

Такой красоты я давно не видел! Вылитая Венера Милосская! (Y).

3.2. Tjelesna građa jedan je od elemenata koji se obavezno vežu uz koncept ljepote. Pritom različite kulture u različitim etapama svoga razvoja imaju drugačiju stereotipnu predodžbu o idealnim proporcijama ženskog tijela.

3.2.1. V. N. Telija ističe kako je ruskom mentalitetu svojstvena tzv. „gastronomska“ konceptualna metafora prema kojoj se fizički privlačnom ne smatra mršava žena, već žena s izraženijim oblinama koju se sukladno spomenutoj konceptualnoj metafori doživljava kao „slastan zalogaj“ (Telija 1999: 263–264). Na temelju takve metafore nastaju ruski frazemi kojima se opisuje privlačna ženska osoba u naponu životne snage, a utemeljeni su na slici zrelog, sočnog ploda spremnog za jelo: *в <самом> соку* i *в <самом> прыску*.

А он думает, что вы зрелая красавица в самом прыску (Y).

3.2.2. U suvremenoj hrvatskoj i ruskoj kulturi danas ipak prevladava stereotip o vitkosti kao imperativu u poimanju ljepote ženskog tijela. Stoga u hrvatskom i ruskom jeziku nalazimo niz frazema kojima se opisuje ljepota skladne i vitke ženske figure. Takvi su poredbeni frazemi u kojima u svojstvu prvog člana poredbe nalazimo pridjeve *vitka* ili *tanka* u hrvatskom jeziku i *стройная* u ruskom.

U hrvatskom frazemu *vitka kao srna*, te ruskim frazemima *стройная как серна* i *грациозная как лань* lijepa se i vitka žena gracioznog držanja uspoređuje sa srnom i divokozom, lijepim i elegantnim životinjama dugačkih vitkih nogu.

Грациозна, vitka kao srna. samozatajna ljepotica... (G); Дело было так: или как-то по горам молодая, красивая, стройная как серна девушка... (Y); Тоненькая и грациозная как лань! Красавица! (Y).

U ovome tipu frazema hrvatskog i ruskog jezika često se vitka, skladno građena žena uspoređuje s različitim vrstama drveća kojima je svojstveno da imaju tanko deblo i da se njihova krošnja ne grana toliko u širinu koliko u visinu. U hrvatskim se frazemima u svojstvu drugog člana poredbe pojavljuju jasika i jela, a u ruskom frazemu nalazimo brezu i bor: *tanka kao jasika*, *vitka (vita) kao jela*, *стройная как берёзка*, *стройная как сосна*.

Prošle su godine, a ona je ostala zamamna ljepotica anđeoskog lica, uvijek elegantna, tanka kao jasika... (G); Nakon osmog piva izgledala mi je vitka kao jela i lijepa kao Angelina Jolie (G); Довольно высокая, стройная, как сосна, березовые кудри обрамляют лицо. Настоящая красавица (Y); ... стройная как берёзка, сексуальная походка, большие глаза, красивая фигура – девочка с обложки (Y).

U ruskoj frazeologiji koncept fizičke ženske ljepote podrazumijeva i tanak struk koji njevoj figuri daje lijepu siluetu i pridonosi njenoj privlačnosti. U frazemima *талиа в рюмочку*, *талиа рюмочкой* i *осиная талиа* vitka se ženska silueta tankog struka opisuje kao oblik stanjen na sredini ili se poistovjećuje s oblikom tijela ose.

Чрезмерная такая красавица – в буквальном смысле: глаза огромные, талиа в рюмочку... (NKRJ); *Просто красавица! Длинные тёмные волосы, бледная кожа, осиная талиа и стройные ножки* (Y).

Ruski frazem *стройная (стройна) как девушка* odnosi se na lijepo građenu žensku osobu srednje ili starije životne dobi. U skladu sa stereotipnom predodžbom o tome da ljepota u svakom svom segmentu blijedi u starijoj životnoj dobi slika u dubinskoj strukturi ovog frazema uspoređuje stas zrele žene s privlačnom, vitkom figurom mlade djevojke.

Жена у меня была прелестная, стройная, как девушка, – продолжал он (NKRJ).

Sličnu sliku utemeljenu na ironičnom kontrastu nalazimo u ruskom frazemu *сзади пионерка – спереди пенсионерка* kojim se opisuje žena starije životne dobi koja je sačuvala svoj mladenački stas do te mjere da ju je s leđa vrlo lako zamijeniti s mladom djevojkom, a tek pogled sprijeda otkriva njeno pravo lice i pravu dob koji su daleko od ideala mladenačke ljepote.

Памела Андерсон – сзади пионерка, спереди пенсионерка. Пэм раскрыла секрет, почему у неё великолепное тело и морщинистое лицо (Y).

3.3. Svjetla put i neosunčana koža u europskom kulturnom krugu nekad se smatrala simbolom ljepote i znakom pripadnosti višoj klasi jer je zapravo bila privilegij pripadnika plemstva koji nisu bili primorani poput pripadnika nižih klasa provoditi dane radeći na otvorenim prostorima izloženi sunčevoj svjetlosti. Ipak, rumeno lice oduvijek se smatralo pokazateljem dobrog zdravlja, a osobito se poželjnim i privlačnim smatralo za žene koje su i prije razvitka kozmetičke industrije koristile rumenila pripravljena od različitih prirodnih sastojaka.

Niz frazema hrvatskog i ruskog jezika kojima se opisuje osoba lijepog, zdravog, rumenog lica odnosi se gotovo isključivo na osobe ženskog spola ili na djecu, a tek rijetko na vrlo mlade muškarce, još gotovo dječake. U hrvatskom se jeziku sa značenjem 'izgledati svježije, zdravo, lijepo' koristi frazem *бити <crven (rumen, zdrav)> kao jabuka*, a frazem *kao crvena (rumena, zlatna) jabuka* nosi značenje 'zdrav, lijep'. U obama frazemima zdrava, rumena boja lica poistovjećuje se s crvenim, rumenim, čak i zlatnim plodom jabuke. U ruskom jeziku istu sliku nalazimo u frazemu *румяный как <наливное> яблоко* koji se koristi u značenju 'zdrav, rumen, lijep'. Sam plod jabuke u navedenim frazemima simbolizira zdravlje, a dodatno ga naglašavaju boje koje se koriste kao atributi i u tom svojstvu simboliziraju ljepotu i savršenstvo. Iako se slika lijepog zdravog ploda jabuke u ovim frazemima odnosi prije svega na boju lica, sliku u dubinskoj strukturi frazema možemo povezati i s čvrstom, zategnutom kožom i svježim tenom kojima se odlikuje mladoliko i lijepo lice.

Navodno je jedna djevojka iz sela bila lijepa i rumena kao jabuka. Dika i ponos roditelja (G); Bila je mlada i lijepa, kao rumena jabuka (G); Жена его, Изабелла, бабенка еще молодая, лет двадцати восьми — тридцати, свеженькая, хорошенькая, сдобная, румяная, как яблоко (Y).

Ruski frazem *кровь с молоком* upotrebljava se sa značenjem '1. zdrav čovjek s rumenom, zdravom bojom lica; 2. lijepo, svježije, rumeno lice' i odražava predodžbu o ljepoti u skladu s kojom se u ruskoj kulturi od davnina izuzetno lijepim smatrao kontrast svjetloputog lica i rumenila na obrazima (Birih, Mokienko, Stepanova 1998: 317).

Анна – настоящая русская красавица, кровь с молоком, длинноволосая, пышная блондинка (Y).

U ruskom jeziku koristi se i niz frazema kojima se opisuje isključivo lijepa žena rumenog, zdravog lica. U frazemima *как роза (розочка)*, *как розан (розанчик)*, *как ягодка*, *как малинка* takva je žena uspoređena s svijetom ruže, plodom jagode i maline.

Она была прехорошенькая, светловолосая и пухленькая, как розанчик (Y); Она просто как малинка, красненькая красотка (Y); И сама она, как ягодка – румяна, круглолица, красный сарафан рассыпался пышным цветением, несказанной красоты венок украсил голову (Y).

3.4. Ukus u odijevanju je također jedan od elemenata koji doprinose ženskoj ljepoti i privlačnosti. U hrvatskoj frazeologiji taj je segment koncepta ljepote ostao neiskorišten, ali u ruskom jeziku koristi se frazem *жар-птица* kako bi se njime opisala lijepa i ukusno odjevena žena koja svojim odijevanjem privlači pažnju. Prekrasna vatrena ptica s perjem toliko sjajnim da može oslijeptiti čovjeka pojavljuje se često u ruskim bajkama kao predmet divljenja, želje i potrage glavnog heroja.

В таком платье вы можете стать настоящей жар-птицей (Y).

3.5. Podrijetlo ruskih frazema *дама, приятная во всех отношениях* i *дыша духами и туманами* kojima se opisuje privlačna žena treba tražiti u ruskoj književnosti.

Ustaljena sintagma *дама, приятная во всех отношениях* upotrebljava se kako bi se njome opisala žena koja se odlikuje fizičkom ljepotom, ali i vedrim, druželjubivim karakterom koji ju čini omiljenom u društvu i značajno pridonosi njenoj privlačnosti. Riječ je o frazeologiziranoj sintagmi preuzetoj iz poeme „Mrtve duše“ N.V. Gogolja.

...сама Лариса Агузеева во первых очаровательная девушка, что называется в соку, во вторых она дама приятная во всех отношениях (Y).

Kada se govori o tajanstvenoj i zagonetnoj lijepoj ženi u ruskom se jeziku može upotrijebiti ustaljena sintagma *дыша духами и туманами*. Sintagmu, koja je s vremenom postala dijelom ruske frazeologije, dugujemo stihovima A. A. Bloka koji na taj način opisuje svoju tajanstvenu ljepoticu u pjesmi „Neznanka“.

Красавица. Брови, губы, овал лица – такие линии. Одним словом „дыша духами и туманами“ (Y).

4. Frazemi kojima se opisuje ljepota muškarca

Kako u hrvatskom, tako i u ruskom jeziku rijetko nalazimo frazeme kojima se opisuje isključivo ljepota muškaraca, odnosno frazeme koji su rodno obilježeni i ograničeni u upotrebi. Posljedica je to stereotipne predodžbe o tome da bi idealan muškarac trebao biti prije svega snažan, intelektualno nadmoćan i neovisan od drugima, a njegova fizička privlačnost u toj predodžbi nije toliko bitna i povezana je upravo sa snagom vidljivom u njegovoj tjelesnoj građi.

4.1. Općenito se na fizičku ljepotu muškarca odnosi tek nekoliko frazema hrvatskog i ruskog jezika. Hrvatski frazem *tomak od oka* upotrebljava se da bi se njime opisao lijep muškarac kojeg je zadovoljstvo promatrati. U ruskom jeziku njemu značenjem odgovara frazem *писанный красавец* kojim se ističe nestvarnost ljepote muškarca koji izgleda kao da je naslikan.

Бю сам još uvijek tomak od oka, mladolik, snažan, podložen životnim iskušenjima kao malo tko (G); *Дело в том, что он был писанный красавец не только телом, но и лицом: черты его были благородны, правильны, синие глаза сверкали, зубы были белые и ровные, улыбка очаровывала...* (NKRJ).

U hrvatskom poredbenom frazemu *lijep kao Apolon* i njegovom ruskom ekvivalentu *красивый как Аполлон* ljepota muškarca uspoređuje se s ljepotom grčkom boga Apolona, boga ljepote, sunca, mudrosti i umjetnosti. Apolon je bio miljenik Zeusa, a njegova ljepota i brojne veze sa smrtnim i besmrtnim ženama i muškarcima bile su predmet zavisti drugih bogova. U umjetnosti se prikazivao kao prekrasni, skladno građeni mladić, a jedna od najpoznatijih skulptura koje ga prikazuju pronašla je svoje mjesto u dubinskoj strukturi ruskog frazema *Аполлон Бельведерский* kojim se opisuje lijep muškarac.

Roland mi je bio predivan, zgodan, lijep kao Apolon (G); *Есть он на этом свете, красивый как Аполлон, шикарное тело, умный, энергичный, молодой* (Y); *Носил себя и строил позы, будто он Аполлон Бельведерский, а физиономия у него, на мой взгляд, просто плебейская и ужасно некрасивая* (Y).

Biblijsko podrijetlo ruskog frazema *Иосиф Прекрасный* upućuje na razlog zbog kojeg se ovaj frazem koristi kako bi se njime opisao izuzetno lijep muškarac koji se ne odaje porocima i iskušenjima. Josip Egipatski bio je omiljeni sin Jakova pa su ga njegova ljubomorna braća prodala trgovcima. Tako je Josip stigao u Egipat gdje je postao slugom u kući faraonovog činovnika Potifara. Potifarova se žena zbog Josipove izuzetne ljepote zaljubila u njega i odlučila ga je zavesti, ali on ju je odbio ostajući vjeran svome gospodararu (Fouilloux 1999: 135).

... поливает свою несчастную первую сожительницу, доказывает у Малахова, какая она гадина и какой он "Иосиф Прекрасный" (Y).

4.2. Rodni stereotip sukladno kojem je za muškarca bitna prije svega njegova fizička snaga vidljiv je u nekoliko ruskih frazema kojima se ističe da se ljepota muškarca odnosi na njegovu tjelesnu građu u kojoj je ta fizička snaga vidljiva.

4.2.1. U hrvatskom jeziku takav je frazem *kao od brda (brijega, stijene) odvaljen* kojim se prije svega ističe muškarčeva snaga, ali podrazumijeva se da upravo snažna tjelesna građa znatno doprinosi njegovoj privlačnosti.

Par sati poslije budi se u nekoj novoj špilji, a pola metra od nje stoji njezin divni, kao od stijene odvaljeni, novi suprug (G).

4.2.2. Podrijetlo ruskih frazema *красавец-богатырь* i *Илья Муромец* kojima se opisuju lijepi i snažni muškarci povezano je s ruskim narodnim epskim stvaralaštvom koje opisuje podvige tih izvanredno lijepih, snažnih, hrabrih muškaraca, opjevanih junaka ruske povijesti.

Когда Серов предстал перед комиссией, члены ее залобовались этим красавцем-богатырем, глаза которого светились голубым огнем необычайной привлекательности и душевной силы (NKRJ); *Вы прям Илья Муромец, красавец, раскрасавец!* (Y).

4.2.3. Frazem *грудь колесом* koristi se u slučajevima kada se opisuje lijep, snažan muškarac mišićavog tijela i istaknutog, snažnog grudnog koša koji posebno dolazi do izražaja zbog njegove pravilne posture.

Наш инфантильный герой превращается в супергероя красавца: осанка как у спортсмена, грудь колесом, живот подтянут, выражение лица строго и невозмутимо (Y).

5. Zaključak

Koncept ljepote nije jedan od osobito produktivnih koncepata u hrvatskoj i u ruskoj frazeologiji. Ta činjenica nije neočekivana s obzirom na to da u su u frazeologiji svih jezika u mnogo većoj mjeri zastupljeni negativni koncepti (ružnoća, glupost, pijanstvo i sl.).

Dio frazema hrvatskog i ruskog jezika odnosi se na koncept fizičke ljepote općenito i upotrebljava se za opis žena i muškaraca, ali veći je dio takvih frazema rodno obilježen i u upotrebi ograničen na pripadnike jednog od dvaju spolova. Pritom dio frazema opisuje ljepotu čovjeka u cijelosti, a kod dijela frazema koncept ljepote proširuje se na druge koncepte s obzirom na to da je fizička ljepota fenomen koji uključuje čitav niz vanjskih obilježja čovjekova izgleda. Kod žena se uz ljepotu vežu vitkost, skladna tjelesna građa, mladost, zdrav, svjež i privlačan ten, ukus u odijevanju, čak i neke karakterne crte kao što su društvenost i tajanstvenost. Ljepota muškarca u frazeologiji nije toliko detaljno opisana i ograničena je na privlačnu tjelesnu građu u kojoj se očituje njegova fizička snaga.

Iako analizirani hrvatski frazemi nemaju uvijek ekvivalente u ruskom jeziku i obratno, može se zaključiti da su sličnosti u ovom segmentu frazeologije hrvatskog i ruskog jezika mnogo veće od postojećih razlika. Sličnosti među frazemima ovih dvaju jezika može se smatrati logičnom posljedicom činjenice da su hrvatski i ruski jezik dva srodna slavenska jezika u kojima se očituje sličan svjetonazor dviju srodnih kultura, ali podudarnosti proizlaze i iz općih i univerzalnih predodžbi o konceptu ljepote koje su svojstvene čovjekovu univerzalnom kognitivnom ustrojstvu.

Hrvatski i ruski frazemi koji se odnose na koncept ljepote podložni su rodnim stereotipima, odnosno ustaljenim predodžbama o tome kakve su žene i muškarci, te kakve se osobine i ponašanje od njih u socijalnom okruženju očekuju. Značajno veći broj frazema obaju jezika kojima se opisuje ljepota žene u odnosu na frazeme kojima se opisuje fizička ljepota neovisno o spolu ili one koji se odnose isključivo na ljepotu muškarca dokazuje da

su u hrvatskoj i ruskoj kulturi aktualni stereotipi prema kojima se od žena u velikoj mjeri očekuje da bez obzira na druge svoje pozitivne karakteristike obavezno vode brigu o svom fizičkom izgledu koji im osigurava uspjeh u društvu, dok je za muškarce za isti taj uspjeh dovoljno već to da su snažni i da posjeduju neke od pozitivnih i socijalno poželjnih karakternih osobina.

S obzirom na to da frazeološka realizacija koncepta ljepote nije samo sredstvo pomoću kojeg je rodna neravnopravnost utjelovljena u jeziku, već može postati i instrument koji na osnovi već postojećih stereotipa stvara slične nove, ovaj je članak pokušaj osvještavanja prisutnosti rodni stereotipa u frazeologiji i jeziku općenito.

BRANKA BARČOT

FRAZEMI I POSLOVICE S KOMPONENTOM ZEC U JEZIČNOJ SLICI SVIJETA HRVATA, NIJEMACA I RUSA

0. Uvod

Podaci predstavljeni u ovome radu dio su istraživanja koje ima za cilj konstruirati koncepte i polja asocijacija divljih životinja u jezičnoj slici svijeta Hrvata, Nijemaca i Rusa.¹ Osnovna je zadaća ovoga rada analiza hrvatskih, njemačkih i ruskih frazema i poslovice s komponentom *zec* koji se nalaze u polju asocijacija na riječ podražaj ZEC u jezičnoj slici svijeta triju spomenutih naroda.

Istraživanje se provodilo asocijativnom metodom,² a ispitani su izvorni govornici hrvatskog i njemačkog jezika: u travnju 2012. godine na Sveučilištu u Zagrebu, Hrvatska, te u svibnju 2012. godine na Sveučilištu Ernst Moritz Arndt u Greifswaldu, Njemačka. Svaki je ispitanik trebao pismeno ispuniti upitnik te za svaku od ukupno 32 riječi podražaja napisati prvu asocijaciju koja bi mu pala na pamet vezano uz nju. To je mogla biti riječ, sintagma ili frazem. Riječi podražaji su bile divlje životinje.

Za analizu ruskog dijela korpusa poslužit će *Ruski rječnik asocijacija* iz 2002. godine grupe autorā J. N. Karaulova, G. A. Čerkasove, N. V. Ufimceve, J. A. Sorokina i E. F. Tarasova otkuda su i preuzeti podaci za riječ podražaj ЗАЯЦ. Rječnički članak ЗАЯЦ obuhvaća ukupno 101 reakciju, od toga 46 različitih odgovora, 2 nulte reakcije, tj. one reakcije za koje studenti nisu dali odgovor, i 32 odgovora koji se samo jednom pojavljuju, tj. pojedinačne reakcije. Nakon obrade podataka prikupljenih u spomenutom istraživanju, formirani su hrvatski i njemački rječnički članci s divljim životinjama kao rječničkim natuknicama. Hrvatski rječnički članak ZEC čini ukupno 495 reakcija, od čega 94 različita odgovora, 4 nulte reakcije i 57 pojedinačnih reakcija. Njemački rječnički članak HASE obuhvaća ukupno 532 reakcije: 109 različitih odgovora, 10 nultih i 61 pojedinačni.

Obzirom na činjenicu da se formiranje jezične ličnosti u načelu završava nakon 25. godine života i nakon toga uglavnom ostaje stabilna do kraja života, dob je ruskih ispitanika čije su reakcije poslužile za formiranje *Ruskog rječnika asocijacija*, bila između 17 i 25 godina. Dob hrvatskih ispitanika bila je između 18 i 25 godina, a budući da je prosječna dob njemačkih studenata viša od njihovih hrvatskih i ruskih kolega, dobna je granica njemačkih ispitanika bila između 18 i 27 godina.

¹ Sveobuhvatni će rezultati spomenutog istraživanja biti predstavljeni u doktorskoj disertaciji autorice ovoga članka.

² Metoda slobodnog asocijativnog eksperimenta osnovni je instrument konstruiranja rječnika asocijacija i često se upotrebljava u psihologiji i psiholingvistici. Na taj se način dobivaju podaci o specifičnim funkcioniranjima jezične svijesti kod govornika koje je drugim metodama ispitivanja teško dobiti (Ufimceva 2008: 18).

